

6. Голод 1921–1923 рр. в Україні: Збірник документів і матеріалів. Київ: Наукова думка, 1993.
7. ЦДАВО України. Ф. 257, оп. 1, спр. 62.
8. Хорошун Б. І. Від голоду до голоду: комуно-радянська продовольча політика в Україні в 20–30 роках XX ст.. Київ: Інститут історії України НАН України, 1998.
9. Шульга І. Г. Голод на Поділлі. Вінниця: Подільський край, 2000.
10. Денисовець П. М., Єрмак О. П. Податкова політика Радянської держави щодо селянства України в 1921–1929 рр. // Український історичний журнал. 1982. № 6. С. 88–96.
11. Іванова О. Роль комітетів незаможних селян Поділля в господарському будівництві (1921–1925 рр.) // В кн. З історії радянської Вінниччини. Вінниця: обл. книжк. вид-во, 1960. С. 49–61.
12. ДАВіО., ф. Р-925, оп. 8, спр. 27.
13. ДАВіО., ф. П-1, оп. 1, спр. 380.

Анастасія Рога

ОРГАНІЗАЦІЯ ЮРИДИЧНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ ЗАТРИМАНИХ У БУПРАХ ВІННИЦІ (1925–1929)

Анотація. Досліджено організацію роботи юридичних консультацій при вінницьких БУПРАХ № 2 та № 5 упродовж 1925–1929 рр., від початку індивідуальної адвокатської допомоги до переходу до колективного обслуговування. Проаналізовано, хто мав право на звернення та види найбільш поширених запитів; особливу увагу приділено недолікам роботи консультації.

Ключові слова: юридична консультація, радянська юстиція, адвокат, адвокатура, колегія захисників, БУПР.

Anastasia Roga

THE ORGANIZATION OF LEGAL SERVICES FOR DETAINEES IN THE VINNYTSIA BUPR (1925–1929)

Abstract. The article describes how legal aid was provided in the Soviet Ukraine between 1925 and 1929, using the example of consultations that took place in Vinnytsia at places of deprivation of liberty. It analyses who had the right to apply and the types of most common requests; particular attention is paid to the shortcomings of the consultation process.

Key words: legal consultations, Soviet justice, human rights activity, collegium of defenders, advocacy, BUPR.

Прихід більшовиків до влади на українських теренах приніс із собою докорінну зміну суспільно-політичного життя суспільства,

зачепивши, зокрема, судову систему і підпорядковану їй адвокатуру. Від 2 жовтня 1922 р. було прийнято положення «Про адвокатуру УСРР», що створювало, при губернських відділах юстиції, колегії захисників по кримінальним та цивільним справам [1, ст. 630].

Членами колегії захисників могли бути особи, що задовольняли одну з вимог: а) хто мав практичний стаж не менше двох років в органах радянської юстиції (судді, слідчі, члени колегії відділів юстиції, консультанти та правозахисники); б) особи, що пройшли випробовування в спеціальній комісії, створеній під головуванням голови губернського народного суду. Майбутніх кандидатів перевіряли щодо соціального походження та приналежності. Особи, позбавлені виборчих прав, не допускались [2].

Для організації діяльності колегії, яка підпорядковувалась президії ВУЦВК, створювалось бюро, що утримувалось за рахунок коштів колегії захисників. Їх називали юридичними консультаціями. Всі працівники повинні консультувати населення, для чого створювались графіки чергувань та книга відвідувачів [4, арк. 51]. В неї записували основну інформацію про справу: соціальний статус відвідувача, у чому полягало прохання та яка допомога була надана. Часто були скарги на ведення цих книг, записи робились неохайно [4, арк. 70 зв.].

Самі консультації рекомендувалось організовувати при народних судах, будинках позбавлення волі та при управліннях міліції [3]. Колегії працювали і при будинках примусових робіт, скорочено їх називали – БУПР. Ідея полягала в «перевихованні» фізичною працею [5]. По суті, це були будинки попереднього ув'язнення. У них утримували як реальних кримінальних елементів, так і можливих політичних опонентів. У Вінниці діяло два таких осередки, за радянським законодавством ув'язнені мали право на юридичну допомогу.

БУПР № 5, що розташовувався по вулиці Пролетарська, 2 (нині вулиця Брацлавська), мав зручне розміщення в межах міста. Транспортном забезпечував виправний заклад. Завдяки вигідному розташуванню юрконсультація при ньому діяла довше та активніше, починаючи з січня 1925 р. [4, арк. 3]. За два роки існування адвокати надали допомогу у 882 випадках [4, арк. 15]. Консультації проводились двічі на тиждень: у вівторок та п'ятницю, від четвертої до шостої години дня [4, арк. 51]. Окремої бібліотеки з книгами та кодексами не було, юристи повинні були самостійно забезпечити себе відповідною правовою літературою [4, арк. 89]. З початку існування консультації відвідувань було доволі багато, але це пояснюють безпідставністю ранішніх звернень, на які неможливо було надати допомогу. Пізніше ж «консультація, сказати б, увійшла до норми» [4, арк. 15] і середня відвідуваність складала 30–40 людей на місяць [4, арк. 3]. Переважно це були селяни, але попри них робітники та червоноармійці теж звертались по допомогу [4, арк. 118]. Найтиповішими зверненнями були: прохання про помилування, касаційні скарги, питання дострокового звільнення. Звертались і по питаннях цивільного,

земельного та трудового права, хоча подібні звернення не були типовими для цих консультацій [4, арк. 3].

Проводилась і культурно-просвітницька робота. Консультанти почергово, раз в тиждень, читали лекції для в'язнів на різні правові теми, переважно з кримінального, цивільного та земельного права [4, арк. 70]. Серед тем, які розглядалися, були: кримінальна політика СРСР і політика в буржуазних державах, земельні правовідносини селян до реформи 1861 р., сімейне право, шлюб і правове становище жінки, родинний кодекс, опіка та піклування [4, арк. 71, 87, 102].

Що ж до консультації при БУПРі №2, то з її роботою тривалий час виникали проблеми. Сам БУПР розташовувався поза межами міста, на Літинському шосе (сьогодні Хмельницьке шосе, територія школи №26), що викликало проблеми з логістикою [4, арк. 12]. За словами консультантів, вони не мали можливості обслуговувати в'язнів через відсутність засобів перевезення – коней [4, арк. 24]. Виділяти кошти на цю справу теж не спішили [4, арк. 23]. Це питання перетворилось на довготривалу бюрократичну тяганину, яка тривала ледь не довше, ніж працювала сама консультація. Позаяк, коні були потрібні і селянам, тому було необхідно чекати закінчення сівозмін в навколишніх поселеннях, тоді БУПР міг найняти когось для підвозу захисників [4, арк. 45]. Нарешті 30 січня 1928 р. ухвалили постанову: організувати при БУПРі № 2 консультацію з чергуваннями двічі на місяць, без обмеження часу на прийом; так як в цьому БУПРі утримувались небезпечні в'язні, вже засуджені, то потреби в більшій кількості чергувань не вбачали [4, арк. 87]. Для покриття дорожніх витрат, з консультаційного фонду щомісяця виділялось по 8 карб [4, арк. 63]. І з 14 лютого 1928 р. при БУПРі № 2 офіційно запрацювали юристи [5, арк. 87]. Щоправда для них навіть не виділили окреме приміщення, тому працювали або в школі, або в помешканні клубу; подібна ситуація склалась і при БУПРі № 5, де консультації проходили в приміщенні канцелярії [4, арк. 27].

Консультація, переважно, не мала ні прибутків, ні видатків, вся допомога надавалась безкоштовно. Ба більше, канцелярією колеги захисників оплачувалась пересилка заяв та скарг [4, арк. 89].

Хто ж міг звертатись до цих консультацій? В першу чергу ув'язнені БУПРів. Засуджені та підслідні, які отримали обвинувальний висновок і мали право особистої присутності на юридичних консультаціях, повідомляли про своє бажання звернутися за допомогою завідувача відділенням, або чергового по БУПРу. Потім складались списки таких заяв, їх передавали до культурно-просвітницької частини, і, коли прибував черговий консультант, викликали ув'язнених. Ті ж, хто був позбавлений права особистої явки, подавали заяву, з викладом суті питання та отримували консультацію в письмовій формі [4, арк. 51]. Якщо консультант розпочинав роботу з клієнтом, але не встигав завершити справу до кінця свого чергування, її подальший розгляд передавався іншому консультанту.

Найгірше приходилось підслідним, яким ще не було надано обвинувальний висновок, їм правова допомога надавалась виключно в питаннях міри злочину та виклику додаткових свідків. Але також вони могли отримати консультацію у питаннях, що не стосувались поточної слідчої справи [4, арк. 13в.]. Найбільше звертались саме за написанням прохань про помилування. Труднощі виникали тоді, коли доводилось складати скарги, за декілька годин до закінчення терміну на оскарження, без можливості належно ознайомитися зі справою. (Черговий захисник з'являвся лише двічі на тиждень на 2 години.) Це правило і обмежило доступ до консультації головної маси в'язнів – підслідних – що «утворило сприятливий ґрунт для роботи підпільних адвокатів, які мають в стінах БУПРу» [4, арк. 62]. Хоча навіть платна юридична допомога, де юрист вів справу, не гарантувала системний супровід через обмеження допусків фахівців до своїх клієнтів.

Черговий консультант міг відмовитися від написання прохання про помилування. На доповідях про роботу консультації, такі моменти засуджувались. Але, як пояснювали самі адвокати, відмовлялись вони переважно тоді, коли не було шансів на пом'якшення вироку, адже «завантажувати відділ приватної амністії при ВУЦВК безпідставними клопотаннями було б навіть не в інтересах тих осіб, прохання яких є справедливими» [4, арк. 16].

Недоліків в діяльності подібних консультацій було чимало. Бюрократична тяганина значно уповільнювала роботу. Нерідко траплялись і грубі порушення в наданні юридичної допомоги, на що часто заплющували очі. Але також був випадок, який сколихнув звичний порядок справ. Він пов'язаний зі скаргами одного з в'язнів БУПРу – Татариневича Фелікса Йосиповича на дії захисників. У своїх заявах він приводить приклади того, як халатність юридичної установи призвела до смерті декількох людей [4, арк. 27-28]. Першою була справа Волкова, засудженого 5 лютого 1927 р. до розстрілу. Уже наступного дня були зібрані кошти та надіслана телеграма про помилування до ВУЦВК. 7 лютого член колегії захисників підготував касаційну скаргу, а 8 лютого Волков звернувся до культпросвіту із проханням скласти заяву про помилування, в чому йому відмовили, з тієї причини, що для написання подібної заяви спочатку потрібно отримати дозвіл адміністрації БУПРу. Заява все таки була написана, за особливим дозволом, лише 9 лютого іншим в'язнем Татариневичем. 12-го числа Волкову повідомили, що касаційна скарга, від 10 лютого недопущена прокурором, того ж вечора його розстріляли [4, арк. 27]. Проблема полягала в тому, що прохання про помилування, яке адресувалось Всеукраїнському старості в Харків, навіть не дійшла до адресату, який в той період уже декілька тижнів знаходився в іншому місті, на засіданні ЦВК СРСР. Таким чином Волкова, який двічі закликав до милосердя, відправили на смерть, як сформулював Татариневич, «з обманутим почуттям, що Президіум і Староста в помилуванні відмовили, а насправді: телеграма написана неуміло, прохання запізніле, вчасно написати захисник полінувався, і

милостива влада взагалі й не знала про смертника Волкова» [4, арк. 43].

Інша справа стосувалась засуджених Околодька та Дорогокупца. Спочатку телеграми у ВУЦВК не посилали, адже вони розраховували на допомогу свого адвокату та родичів, які поїхали у Харків. Але 10 січня таки попросили Татариневича написати прохання про помилування і викликати до них чергового захисника. Культпросвіт обіцяв це зробити, але захисника так і не викликали, і документи не підготували. 19 січня їх обох розстріляли [4, арк. 27зв.].

«Що страчено, то вже пропало», і як написав у своєму зверненні Татариневич: «Ніяких висновків із викладеного я не смію робити» [4, арк. 28]. Подібних справ, коли захисник ухилився від своїх обов'язків або діяв безпечно, було чимало, і кожна з них коштувала життя. І справа не завше була саме в консультантах. У своїй скарзі Татариневич зазначав, що при культпросвіті нема нічого схожого на Юрбюро, а про юридичні потреби ув'язнених немає ні найменшої турботи, а можлива допомога в'язнів один одному утиснена в можливостях [4, арк. 43]. Були ситуації, коли захисник викликався не адміністрацією БУПРа, а напряду культпросвітом. Нерідко захисникам не повідомлялися причини та характер виклику, навіть не уточнювали, хто саме подав прохання [4, арк. 29]. З чого складалась оманлива думка, що виклик не терміновий, хоча насправді стояло питання життя та смерті. А захисник у цей час міг бути у суді або працював з іншим клієнтом. На протест і прохання Татариневича взяти ситуацію до уваги, колегія захисників після опитування колег відповіла, що скаржник «був введений в оману» [4, арк. 43]. Фелікса Йосиповича також розстріляли, але вже пізніше 13 жовтня 1937 р. у Воронезькій області.

А юрконсультації при БУПРах у 1929 р. змінили організацію роботи, адже чергова реорганізація роботи колегії оборонців і перехід до колективного обслуговування позначилися й тут. По-перше, БУПР № 2 закрився у травні 1929 р., тому консультація тут теж закрилась. По-друге, юрконсультація при БУПРі № 5 продовжувала діяти, стосунки між БУПРом та колегією формалізувалися, вже налагоджувався документообіг за допомогою листів, а не телефонограм, з'явилася можливість писати заяви на певних адвокатів з прізвищами, але політичних в'язнів з цих процесів виключили.

Висновки. Отже, як і більшість речей, які намагалася змінити радянська влада, новоутворена судова система була неоднозначна. Усі мали право на безкоштовну юридичну допомогу, але її організація не була системною, особливо у місцях позбавлення волі. При вінницькому БУПРі № 5 правозахисники чергували 8 разів на місяць по 2 години. В середньому вони консультували 40 осіб, тобто 24 хвилини на людину. За цей час потрібно було розібратись з цілком незнайомою справою, маючи на руках лише обвинувальний акт та дослухаючись до слів в'язня. При тому адвокат не закріплювався за

справою, відповідно після закінчення чергування вона переходила до нового захисника, який повинен був починати все з початку. І, якщо порівняти з БУПРом №2, то виявляється, що це ще не найгірші умови. Бо при відвідуваності в 30 осіб на місяць, консультант у БУПРі №2 повинен за день обслуговувати 15 людей. А ще в цій системі траплялися збої, коли захисники не приходили на чергування, або запізнювались, тоді вікно можливостей ставало ще меншим. Тому часто в'язні шукали допомоги в підпільних адвокатів – таких самих ув'язнених. Сам БУПР як каральний орган, не був зацікавлений в роботі адвокатів, що засвідчують проблеми й з транспортом, й з організацією інформування адвокатів. Таким чином, робота консультації залишалась формальною і мало чим могла вплинути на долю в'язня.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Збірник постанов та розпоряджень робітничо-селянського уряду України / Рада Народних Комісарів УРСР, Народний Комісаріат юстиції УРСР. Харків, 1922. 1147 с.
2. Циркуляри Наркомюста. Циркуляр № 55. Положение о коллегии защитников // Еженедельник советской юстиции. 1922. № 24/25.
3. Ростовский. По поводу подпольной адвокатуры // Еженедельник советской юстиции. 1923. № 20. 24 мая.
4. Державний архів Вінницької області. Ф. Р-74, оп. 1, спр. 1, 250 арк.
5. Від концтабору до школи: де і як у Вінниці "перевиховували антирадянські елементи"// Вежа. Новини Вінниці. <https://vezha.ua/perevyhovannya-antyraryanskykh-elementiv-fizychnoyu-pratseyu-istoriya-vinnytskogo-kontstaboru/>

Тетяна Каросєва

ПРИВАТНЕ ЖИТЛОВЕ БУДІВНИЦТВО У ВІННИЦІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ 1920-Х РР.

Анотація. Висвітлено приватну ініціативу вінничан з розв'язання житлового питання у Вінниці за доби непу. Оскільки місто не потрапило у першу хвилю радянської індустріалізації, тому не мало державних інвестицій для житлового будівництва, і населення мало розраховувати лише на власні зусилля. Житлова криза у Вінниці була чи не найгостріша в Україні, тому приватна ініціатива могла допомогти розв'язати цю проблему.

Ключові слова: житлове питання, приватне житлове будівництво, Вінниця, нова економічна політика (неп).